

miju koja je zahvatila jugoslovensko društvo osamdesetih godina, a koji su nagoveštavali kraj Jugoslavije.

Šesto, ujedno i poslednje poglavlje, bavi se finalnom dezintegracijom Jugoslavije u periodu od 1991. do 1995. godine kao i posledicama koje je ono ostavilo na društvima koja se smatraju naslednicima ove zemlje. Tačku preseka ovde čini zapravo analiza sveta posle 1990. godine, dakle nakon završetka Hladnog rata, kada dolazi do prestanka bipolarnosti sveta i kada proces industrijalizacije biva zamenjen razvojem tržišta usluga. Ispostaviće se da narodi Jugoslavije nisu shvatili koliko se svet promenio oko njih i koliko ih hronično kašnjenje za svetom čini ranjivim ali i povezanim i zavisnim od globalnog okruženja. Ovo je i danas jedna od glavnih odlika, bolje reći boljka, društava koja su nasledila Jugoslaviju.

Zajednica južnoslovenskih naroda kao istorijska pojava XX veka, kako je to prikazala Mari Žanin-Čalić, ne može biti objašnjena bez da se hronološki zagazi u vreme koje čini poslednje decenije XIX veka, niti da se pravilno razume ako se ne uzmu u obzir četiri duga strukturalna procesa sagledana iz dve perspektive – lokalne i globalne. Iako ova knjiga neće ponuditi jednostavne odgovore na kompleksna pitanja, kojima su ljudi skloni, ona će pružiti čitaocu odmerenu i vešto skrojenu istoriju Jugoslavije koja će dati laičkoj i stručnoj javnosti objektivnan uvid u ovu izuzetno zanimljivu temu ali i vrednosni okvir kada je reč o mnogobrojnoj literaturi koja je napisana o Jugoslaviji, a naročito o njenom raspadu.

Stefan Radojković

PISANA ZAOSTAVŠTINA ACE STANOJEVIĆA. PRILOZI ZA PROUČAVANJE POLITIČKOG DELOVANJA, priredili Ivan D. Potić i Agim J. Januzi, Istorijski arhiv „Timočka krajina“, Zaječar 2013, 377 str.

Istorijski arhiv „Timočka krajina“ iz Zaječara objavio je 2013. godine zbirku dokumenata *Pisana zaostavština Ace Stanojevića. Prilozi za proučavanje političkog delovanja*, koju su priredili Ivan D. Potić i Agim J. Januzi. U pitanju je pokušaj da se ličnost uvaženog srpskog političara Ace Stanojevića približi naučnoj i stručnoj javnosti, da se rasvetli njegova istorijska uloga u političkom životu zemlje i da se podstakne pisanje novih historiografskih radova o domaćim prilikama u drugoj polovini XIX i prvoj polovini XX veka.

Aleksa Aca Stanojević (1852–1947), po zanimanju štampar, vodio je poreklo iz Knjaževca, bio je jedan od osnivača i poznati prvak Narodne radikalne stranke, organizator Timočke bune 1883. godine u Zaječarskom okrugu, poznat kao trezven, taktičan i uman političar odmerenih stavova. Za prvog potpredsednika Narodne radikalne stranke izabran je 1901. i za predsednika naredne godine. Više puta je biran za narodnog poslanika i predsednika Narodne skupštine, a odlikovale su ga dobre organizatorske sposobnosti. Zbog svojih naprednih političkih ideja bio je hapšen i osuđivan, u periodu cepanja radikala ostao je dosledni *pašičevac*, a po smrti Nikole Pašića 1926. godine bio je imenovan za predsednika Glavnog odbora Radikalne stranke. Aca Stanojević nije podržao državni udar kralja Aleksandra I Karađorđevića iz 1929. godine, protivio se režimu monarhodiktature, podržavao je 1935. godine vladu Stojadinović–Korošec–Spaho, dok je po razlazu sa Mila-

nom Stojadinovićem sa svojom grupom napustio Jugoslovensku radikalnu zajednicu nastojeći da deluje kroz tzv. Blok narodnog sporazuma do avgusta 1939. godine. Tokom Drugog svetskog rata odbio je da saraduje sa okupatorskim snagama, a 1945. godine pristupio je Narodnom frontu.

U zbirci dokumenata *Pisana zaostavština Ace Stanojevića. Prilozi za proučavanje političkog delovanja*, sa glavnim fokusom na razdoblje od 1926. do 1947. godine sakupljeni su materijali koji se nalaze u fondovima Zavičajnog muzeja u Knjaževcu, Arhiva Jugoslavije, Arhiva Srbije, Istorijskog arhiva „Timočka krajina“ iz Zaječara i Državnog arhiva iz Vidina u Bugarskoj. Na početku publikacije u *Napomeni priređivača* i u *Uvodu* objašnjena je svrha njenog priređivanja i ukratko prikazan životopis Ace Stanojevića. Zatim sledi iscrpna naučna analiza dr Aleksandra Životića – *Aca Stanojević, radikali i Narodna radikalna stranka*, koja omogućava da se podrobno sagledaju istorijski procesi i društvene okolnosti u kojima je Stanojević delovao. U nastavku data su dokumenta i to: *Iz dosijea Zavičajnog muzeja Knjaževac* – Pismo Ace Stanojevića iz zatvora (1895), Pismo građana Knjaževca iz 1910, Proglas sazivačkog odbora u vezi železničkog pitanja iz 1910, Proglas iz 1920, Program Narodne radikalne stranke, Poziv za promene iz 1926, Dopis uredništvu *Politike* iz 1927, Protest radikala iz 1933. ministru unutrašnjih poslova, Pismo o političkoj situaciji iz 1935, Sporazum Ace Stanojevića i Dragiše Cvetkovića o ujedinjenju JRZ pod vođstvom Ace Stanojevića 1935, Niški *Novi list* – članak (1935), Program i Statuti Jugoslovenske radikalne zajednice (1935), Niški *Novi list* – članak (1935), Pismo predsednika Narodne radikalne

omladine – Leskovac (1936), Govor g. Miloša St. Bobića, Izveštaj o političkim događajima posle izbora 1938, Pismo Ace Stanojevića Dželadinu Golemi iz 1939, Predlog programa Narodne radikalne stranke, Statuti Narodne radikalne stranke, Odluka o ujedinjenju u zajedničku stranku JNRS (1941), Pismo Stevana S. Nanovića Aci Stanojeviću (1941), Program Narodne radikalne stranke, Pismo Milutina Kopše Aci Stanojeviću (1944), *Politika* objavljuje – Maršal Tito primio Acu Stanojevića (1945), Obaveštenje dr Lazara Markovića (1945), Izjava predsednika Demokratske stranke Milana Grola povodom donošenja Ustava FNRJ, Spisak članova Glavnog i šireg odbora, Uputstvo Ace Stanojevića iz Niške Banje (1945), Prijava za obnovu političkog rada NRS, Proglas NRS članovima i prijateljima NRS (1945), Uputstvo Glavnom odboru Narodne radikalne stranke (1945), Mišljenje potpredsednika vlade i predsednika Demokratske stranke Milana Grola, Pismo Ace Stanojevića Miši Trifunoviću (1945), Proglas Ace Stanojevića radikalima 1945, Dva pisma Ace Stanojevića Miši Trifunoviću – Knjaževac 31. decembar 1945, Zabeleška Petra Markovića o poseti M. Trifunoviću (1946), Pismo Mite Dimitrijevića Aci Stanojeviću iz 1946, Pismo Predsedništva AVNOJ-a Aci Stanojeviću, Izveštaj sekretara Glavnog odbora NRS (1946), Obaveštenje Ace Stanojevića GO NRS (da je odobren rad NRS), Pismo Miše Trifunovića i Borivoja Đuričića upućeno Aci Stanojeviću 7. juna 1946, Pismo Ace Stanojevića predsedniku, Pismo M. Trifunovića Aci Stanojeviću od 4. avgusta 1946, Komentar donetih posleratnih zakona, Dva pisma GO NRS, Ovlašćenje i uputstvo za rad Andri Staniću, Nedoumice oko prijavljivanja bivših stranaka i kritika vlasti, Pismo Borivoja Đuričića

Ací Stanojeviću od 31. oktobra 1946, Proglas za ujedinjenje, Obaveštenje Jaše Prodanovića o knjizi *Istorija političkih struja i stranaka u Srbiji* (1947) i Pismo Ace Stanojevića gospođi Trifunović (1947).

Nakon nabrojanog slede *Beleške Ace Stanojevića*, to jest *Prepis originalnih beležaka Ace Stanojevića*, dokumenti *Iz fonda Arhiva Jugoslavije* koji se odnose na Stanojevićevo političko delovanje u periodu 1932–1937. godine, te dokumenti *Iz drugih izvora* i to: Nikola Pašić kao izgnanik iz *Spomenice Nikole P. Pašića 1845–1925.* i Pismo Nikole Pašića Ací Stanojeviću sa proglasa Beogradskim radikalima (1926). Među dokumentima *Iz arhivskog i bibliotečkog fonda Istorijskog arhiva Timočka krajina Zaječar*, pored izbora članaka iz lokalne radikalne štampe, možemo naći: Proglas da se izađe na izbore i glasa za NRS (1927), Saopštenje NRS – 18. decembar 1935, Saopštenje NRS – 27. decembar 1935. i Stav NRS povodom situacije u zemlji – 15. decembar 1936. O *Muzejskom fondu Aleksa Ace Stanojevića* tekst je napisala Dušica Živković, dok su na kraju publikacije u *Zaključku priređivača* data razmatranja dr Momčila Mitrovića i dr Aleksandra Životića, deo teksta *Iz recenzije* Miladina Miloševića, a u *Prilozima* bogat niz različitih fotografija vezanih za Stanojevićev život i rad. Ukupno posmatrano, zbirka dokumenata *Pisana zaostavština Ace Stanojevića. Prilozi za proučavanje političkog delovanja* predstavlja kapitalno delo na kojem je više godina sistematski i marljivo rađeno. Tako je prikupljena iscrpna dostupna građa od velikog istorijskog značaja, čime navedena zbirka dokumenata nesumnjivo postaje nezaoobilazno štivo i orijentir za sve istoričare i naučnike koji proučavaju srpsku, al i jugoslovensku političku, društvenu i idejnu istoriju u opisanom periodu.

Miomir Gatalović

Nikola P. Ilić, INFORMBIRO I INFORMBIROVCI (U LESKOVAČKOM KRAJU) 1948–1956, Republički odbor SUBNOR-a Srbije, Leskovac 2013, 312 str.

Izbijanje sukoba između Komunističke partije Jugoslavije i Svesavezne komunističke partije (boljševika) 1948. godine bilo je prvo dešavanje tog tipa među komunističkim partijama i događaj koji je narušio do tada gotovo savršenu monolitnost među komunistima. Ujedno, to je bio sukob između, viđeno očima Zapada, najznačajnijeg sovjetskog saveznika u Istočnoj Evropi, jedinog neopterećenog bremenom poraza u Drugom svetskom ratu i eksponenta „komunističkog prodora“ u zapadnu interesnu sferu svojom umešanošću u rat u Grčkoj i „majke socijalizma“, nesumnjivog pobednika Drugog svetskog rata i Staljinove neprikosnovene ličnosti u komunističkom pokretu.

Sukob, u kome su glavni akteri bili Tito i Staljin, jedna je od najznačajnijih manifestacija Hladnog rata u njegovom ranom periodu. Iako se radi o događaju koji u jugoslovenskoj historiografiji, publicistici, memoarskoj literaturi i umetnosti nije sa vremenom gubio na aktuelnosti, njegov naučni tretman nije bio u odgovarajućoj srazmeri sa njegovim značajem. Istraživanjem uzroka, toka sukoba i njegovim posledicama više se bavila zapadna historiografija, neopterećena razvojem događaja na samom terenu, eventualnim posledicama po istraživače ukoliko zaključci ne bi bili na „prvoj liniji“ i zainteresovana da istraži moguće slabosti sveta „iza gvozdene zaves“, dok se ruska historiografija intenzivnije zainteresovala za njega tek sa nestankom Sovjetskog Saveza. Jugoslovenska (srpska) historiografija može se donekle uporediti sa ruskom, odnosno da su se podrobnija istraživanja i anali-